

שיעור כ

מגילת אסתר – איגרת, מגילה, ספר

(בבא בתרא טו ע"א)

פתיחה

א. אנשי כנסת הגדולה – אחרוני הנביאים, מנהיגים וראשוני התנאים
ב. אנשי כנסת הגדולה הכלילו את מגילת אסתר בין כתבי הקודש לאחר שעלו לארץ
ג. רמב"ם: מגילת אסתר – "כספר תורה", "כתורה עצמה", "איגרת"
ד. "איגרת" ו"ספר" – שהוא עניין ממוצע וחיבור מתורה שבכתב לתורה שבעל פה
סיכום

פתיחה

בגמרא (טו ע"א) נאמר:

אנשי כנסת הגדולה כתבו יחזקאל ושנים עשר, דניאל ומגילת אסתר.
אנשי כנסת הגדולה הם שכתבו את ספר יחזקאל ואת תרי עשר, וכן את הספרים
שקשורים לתקופת תחילת הבית השני. רש"י (שם) הסביר מי הם אנשי כנסת הגדולה:
"חגי זכריה ומלאכי זרובבל ומרדכי וחבריהם" – אחרוני הנביאים, וראשוני המנהיגים
בתחילת ימי הבית השני. רש"י הסביר עוד מדוע אנשי כנסת הגדולה כתבו ספרים אלו
ומה משמעות הדבר:

כתבו יחזקאל – שנתנבא בגולה. ואיני יודע למה לא כתבו יחזקאל בעצמו, אם
לא מפני שלא נתנה נבואה ליכתב בחוצה לארץ וכתבום אלו לאחר שבאו לארץ.
וכן ספר דניאל – שהיה בגולה, וכן מגילת אסתר.
ושנים עשר – מתוך שהיו נבואותיהם קטנות, לא כתבום הנביאים עצמם איש
איש ספרו. ובאו חגי זכריה ומלאכי וראו שרוח הקדש מסתלקת שהיו הם
נביאים אחרונים ועמדו וכתבו נבואותיהם, וצרפו נבואות קטנות עמם ועשאום
ספר גדול שלא יאבדו מחמת קטנם.

אנו נתמקד במה שקשור למגילת אסתר.

א. אנשי כנסת הגדולה – אחרוני הנביאים, מנהיגים וראשוני התנאים

בין אנשי כנסת הגדולה נמצאים אחרוני הנביאים, מנהיגים וראשוני התנאים. כך כתב הרמב"ם (הקדמה למשנה תורה):

בית דינו של עזרא הם הנקראים אנשי כנסת הגדולה והם: חגי, זכריה, ומלאכי, דניאל, וחנניה ומישאל ועזריה, ונחמיה בן חכליה, ומרדכי בלשן, וזרובבל, והרבה חכמים עמהם תשלום מאה ועשרים זקנים. האחרון מהם הוא שמעון הצדיק והוא היה מכלל המאה ועשרים. וקיבל תורה שבעל פה מכולם והוא היה כהן גדול אחר עזרא. אנטיגנוס איש סוכו ובית דינו קיבלו משמעון הצדיק ובית דינו...

תקופת אנשי כנסת הגדולה היא תקופה קצרה, בתחילת ימי הבית השני. העובדה שבין החברים בכנסת הגדולה יש מאחרוני הנביאים ומראשוני התנאים, מלמדת על המעבר מהנהגה שמימית להנהגה ארצית. "משה קבל תורה מסיני ומסרה... ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה. הם אמרו שלושה דברים..." (משנה אבות א, א). רבי יהודה הלוי (כוזרי ג, סה) תיאר את המעבר מנבואה לאנשי כנסת הגדולה כך:

כי הנבואה התמידה עם אנשי בית שני ארבעים שנה, מהזקנים הנעזרים בכח השכינה שהיתה בבית ראשון. שהנבואה הנקנית נסתלקה בהסתלק השכינה, ולא היו מופיעים כי אם לעיתים רחוקות ורק אצל אנשים ממדרגת כמו אברהם ומשה ואליהו והמשיח המקווה ודומיהם שהם בעצמם מעון לשכינה... ועם ישראל בשובו אל ה' בית' עוד היו עמו חגי וזכריה ועזרא ועוד. לאחר ארבעים שנה קם קהל 'החכמים' הידועים בשם 'אנשי כנסת הגדולה', ומספרם לא ימנה מרוב. והם אשר עלו עם זרובבל, קבלו מן הנביאים, כמו שאמרו חכמים: "ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה".

מעטים המקורות על תקופת אנשי כנסת הגדולה ופעילותם, אך מהמעט שיש ניתן ללמוד על ההיקף והתחומים שהם עסקו בהם. הם תיקנו ברכות, תפילות, קדושות והבדלות,¹ תקנות נוספות,² גזרו גזירות,³ והם חותמי המקרא וכותבי ספריו האחרונים.⁴

1 ברכות לג ע"א; יומא סט ע"ב; מגילה כה ע"א; רמב"ם הל' תפילה א, ד.

2 ירושלמי מגילה ד, א; בבא קמא פב ע"א; מגילה לא ע"ב.

3 רות רבה פרשה ד, ה; שכל טוב [בוכר] בראשית פרק כב ד"ה ד"א ויעקב.

4 ירושלמי שקלים ה, א; בבא בתרא טו ע"א.

על המשמעות של התקופה שבה הנבואה הייתה דומיננטית ומובילה, החל מהכניסה לארץ עד חורבן הבית הראשון ותחילת ימי הבית השני, והמשמעות של התקופה שבאה לאחר חיתום הנבואה וצמיחתה של התורה שבעל פה, כתב הראי"ה קוק (מאמרי הראיה, עמ' 4-6):

הפסיכיקה הלאומית בריאה היתה כל ימי התקופה הארוכה, כמובן בסירוגין ובהפסקות קטנות, מכניסת הארץ עד חורבן בית ראשון. ההזרמה הרוחנית מלאה את רוחה של הלאומיות ונתנה בקרבה עריגה אלוקית שצריכה היתה להעבד ע"י כשרון וחכמה והביאה נבואה בלב בכיריה. האישיות הגדולה של הנביא שלטה יותר באומה יותר מאשר בצד הלימודי שבה בצדה הפסיכי המזרים בפועל את ההויה הרוחנית.

דלדולה של האומה, גלותה מארצה, גרם הפסק הזרם הנפשי, שהיה עומד לפניו במרום עוזו. באברים שבורים ובנפש רצוצה שבה אל ארצה אחרי הגלות הקצרה של בבל, ותבקש לכוונן את מעמדה מחדש, אבל האון של הזרם הפסיכי לא היה לה עוד בכל מלואו. ותחת ההזרמה הנפשית בא בבליטה יתירה הלימוד והשינון שייקבע בקרבה תכונה תרבותית על פי מקורה וצרכי הויה, ותתכשר על ידן לקבל את ההזרחה הנשמטית של ההויה הרוחנית.

מהכניסה לארץ עד תחילת ימי הבית השני הייתה ההנהגה הרוחנית בהובלת הנביא, והצד הלימודי עיוני היה משני. מתחילת ימי הבית השני השתנתה ההנהגה. הנבואה הסתלקה ונחתמה, וכוחה של התורה שבעל פה צמח והוביל. אותו שפע עליון היורד ממרום פסק, והתחילה הנהגה שבאה מלמטה, מכוחו של הציבור ומנהיגיו. היא מקבלת את ביטוייה בהתקנת תקנות, גזרות וסייגים, וכדברי הראי"ה קוק (עין איה, ברכות א, עמ' 10):

בית הראשון היה קדושת הסגולה גדולה מאד, שהיתה השכינה שורה בהם בגלוי. ובית שני היתה קדושת הסגולה קטנה לערך הבית הראשון, אבל היה בה קדושת המעשים גדולה, שבו היו אנשי כנסת הגדולה, ונתרבו כמה מצוות דרבנן, שזהו הכל קדושת המעשים. אלא שקדושת הסגולה לא היתה כל כך גדולה כבבית ראשון.

כך מאז ימי התנאים, ואחריהם האמוראים, הגאונים, הראשונים והאחרונים עד ימינו. במקום נוסף הסביר זאת הראי"ה קוק (אגרות הראיה, חלק א, עמ' שד) כשתי הנהגות נדרשות ונצרכות:

ימי התקופה הראשונה מיציאת מצרים עד חורבן הבית הראשון, היו שלשלת ארוכה של הזרמה זו. אין לנו לפנות אל הצורה התרבותית של האומה מצד לימודה וחינוכה המעשי, שזה היה פעמים הרבה בשפל מצב מאד. אבל הרוח הזורם של עז אלוהים זה היה חובק את הכלל ולא נעדר גם בימי הירידה כי אם בהפסקות קטנות. אלא שאין רוח אלוקי זה הנתון כמו סגולה ומתנה גומר את תפקידו רק לפי אותו הערך אשר יעובד ע"י שכלול לימודי. אבל השכלול הלימודי הבא בסילוק רוח הקדש, הוא צעד נסיגה לאחור, אע"פ שיש בו כמה מעלות טובות. וזהו יסוד הבית השני שהיה מסולק שכינה ורוח הקדש וממולא באור תורה וחכמה.

העוצמה האדירה של הנבואה היא שהובילה בימי הבית הראשון. הצד הלימודי העיוני היה מפותח פחות. חיתום הנבואה נראה כנסיגה לאחור אך זה אפשר את צמיחתה של התורה שבעל פה. אנשי כנסת הגדולה הם המחברים בין התקופות.

ב. אנשי כנסת הגדולה הכלילו את מגילת אסתר בכתבי הקודש לאחר שעלו לארץ

כאמור בדברי הגמרא (טו ע"א) מאחר שאין נבואה בחוץ לארץ, נכתבה המגילה על ידי אנשי כנסת הגדולה בארץ ישראל. משמעות הכתיבה היא הכללת מגילת אסתר בכתבי הקודש. בגמרא (מגילה ז ע"א) מופיע שאסתר דנה עם החכמים על הכללת מגילת אסתר בכתבי הקודש:

רב ורב חנינא ורבי יוחנן ורב חביבא מתנו... שלחה להם אסתר לחכמים: כתבוני לדורות.⁵ שלחו לה: "הלא כתבתי לך שלישים" (משלי כב, כ), שלישים ולא רבעים. עד שמצאו לו מקרא כתוב בתורה: "כתוב זאת זכרון בספר" (שמות יז, יד). "כתוב זאת" - מה שכתוב כאן ובמשנה תורה. "זכרון" - מה שכתוב בנביאים, "בספר" - מה שכתוב במגילה. כתנאי: "כתוב זאת" - מה שכתוב כאן, "זכרון" - מה שכתוב במשנה תורה, "בספר" - מה שכתוב בנביאים, דברי רבי יהושע. רבי אלעזר המודעי אומר: "כתוב זאת" - מה שכתוב כאן ובמשנה תורה, "זכרון" - מה שכתוב בנביאים, "בספר" - מה שכתוב במגילה.

בהמשך הסוגיה הציעו תנאים שונים פרשנות לפסוקים מתוך המגילה, שמהם ניתן להוכיח שהמגילה נכתבה ברוח הקודש, בדרגה רוחנית מתאימה המאפשרת את

5 כך הוא נוסח הדפוס. אך ברוב כת"י הגרסה היא: "כתבוני בספר", כנראה ספרי המקרא.

הכללתה בספרי הכתובים שבמקרא. לדבריהם לא היה ניתן לכתוב פסוקים מסוימים במגילה אלמלא העובדה שמי שכתבה ידע גם מה מסתתר במחשבתו של המן, או מה נודע למרדכי ברוח הקודש, ועוד. על פי הגמרא, מרדכי ואסתר דנו עם החכמים בשני נושאים: על קביעת ימי הפורים כיום טוב וקריאת מגילה בו ("קבעוני לדורות"), ועל הכללת המגילה בכתבי הקודש ("כתבוננו לדורות", או: "כתבוננו בספר").⁶ בשני הנושאים הללו הם השיגו את מבוקשם, וייתכן שהדבר נרמז בפסוק "ומאמר אסתר קים דברי הפורים האלה ונכתב בספר" (אסתר ט, לב): "ומאמר אסתר קים" - דבריה התקיימו והתקבלו, הן ב"דברי הפורים האלה" - קביעת ימי הפורים,⁷ הן ב"נכתב בספר" - הכללת המגילה בין ספרי המקרא.

ספרי המקרא עמדו לפני חיתום, ולאחר דיון גם מגילת אסתר נחשבת בין כתבי הקודש. על היות מגילת אסתר הספר האחרון שנכלל בספרי המקרא ניתן לראות במקורות נוספים. בגמרא (יומא כט ע"א) נאמר:

אמר רב אסי: למה נמשלה אסתר לשחר?⁸ לומר לך מה שחר סוף כל הלילה, אף אסתר סוף כל הנסים. והא איכא חנוכה? ניתנה לכתוב קא אמרינן. הניחא למאן דאמר אסתר ניתנה לכתוב, אלא למאן דאמר אסתר לא ניתנה לכתוב, מאי איכא למימר? מוקים לה כרבי בנימין בר יפת אמר רבי אלעזר, דאמר רבי בנימין בר יפת אמר רבי אלעזר: למה נמשלו תפלתן של צדיקים כאילת? לומר לך מה אילה זו כל זמן שמגדלת קרניה מפצילות, אף צדיקים כל זמן שמרבין בתפלה תפלתן נשמעת.

מגילת אסתר היא "סוף כל הנסים" שניתנו להיכלל בין כתבי הקודש. סיפור חנוכה שאירע באמצע ימי הבית השני לא נכלל בין כתבי הקודש. אמנם בגמרא כאן מופיע

6 כך פירשו: הרב אריה לייב ממיץ, טורי אבן, מגילה ז ע"א. הרב חיים יוסף דוד אזולאי, החיד"א, ברכי יוסף, אורח חיים סי' תרפח, א, התאים את דרשות החכמים בירושלמי ובבבלי, וגם לדבריו אסתר ניהלה דיון בשני נושאים. כך כתב גם הרב משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה, אורח חיים חלק א סי' יד. לדברי הרב יוסף דב סולובייצ'יק ("כיבוד ועונג שבת", שיעורים לזכר אבא מארי ז"ל, חלק א עמ' סז-סח) המגילה מעידה שימי הפורים התקבלו על ידי העם, והדיון על הכללת המגילה בכתבי הקודש נועד להעלות את מעמד ימי הפורים ולתת להם רמת מחויבות גדולה יותר, שהרי מעתה הם יחולו על כל ישראל בתורת דבר ה' המחייב.

7 על הליך קביעת ימי הפורים לדורות עמדתי בהרחבה בספרי: "קביעת ימי הפורים כימים טובים - הזמנים והמקומות", זמני יהודה וישראל, עמ' 436-462.

8 בגמרא (מגילה טו ע"ב) נאמר שכאשר הגיעה אסתר לבית הצלמים של אחשוורוש היא אמרה את הפסוקים (תהלים כב): "למנצח על אילת השחר... אלי אלי למה עזבתני". על תפילותיה של אסתר ראה בהרחבה במדרש תהלים (פרק כב).

שיש הסוכרים שמגילת אסתר לא ניתנה להיכתב - שאין להכלילה בין כתבי הקודש, אך המהרש"א (מגילה ז ע"א) ציין שלא מצינו דעה כזאת בכל הש"ס.⁹ הריטב"א (יומא שם; מגילה שם) הסביר כך את הגמרא:

הקשו בתוספות ומי איכא מאן דאמר לא ניתנה ליכתב והא בעיא שתהא כתובה על הספר ובדיו, ותנן קראה על פה לא יצא? ותירצו דההיא מדרבנן בעלמא, אבל לא מתקנת אנשי כנסת הגדולה. והנכון דלכולי עלמא ניתנה ליכתב לקרות ולצאת בה ידי חובה, ומאן דאמר שלא ניתנה ליכתב, היינו שלא ניתנה ליכתב בכלל כתבי הקדש לענין שכתובתה קדושה לענין לטמא את הידים, דהא מאן דאמר לא ניתנה ליכתב הכי קאמר, הא קאמר לה דאסתר אינה מטמאה את הידים וכדפירש רש"י ז"ל, ובמקומה (מגילה ז' א') פירשתיה בס"ד.

לדברי הריטב"א, אותו מאן דאמר שמוכא בגמרא שסבר שאסתר לא ניתנה להיכתב, התכוון שלענין טומאת ידיים אין למגילת אסתר מעמד כמו כל כתבי הקודש, אך אין מחלוקת בנוגע להלכות הכתיבה והקריאה, והכללתה במסגרת כתבי הקודש. הריטב"א הפנה בענין זה לגמרא (מגילה שם) שם נאמר:

אמר רב יהודה אמר שמואל: אסתר אינה מטמאה את הידים. למימרא דסבר שמואל אסתר לאו ברוח הקודש נאמרה, והאמר שמואל אסתר ברוח הקודש נאמרה? נאמרה לקרות, ולא נאמרה ליכתוב.

חכמים גזרו שהנוגע בכתבי הקודש ידיו נטמאות לענין אכילת תרומה (משנה ידים ג, ה). טעם הגזירה הוא שהיו מצניעים אוכלין של תרומה ליד כתבי הקודש. עקב כך נפגעו כתבי הקודש מאחר שהעכברים מצויים תמיד ליד אוכל, והעכברים היו אוכלים גם את הספרים. על כן גזרו עליהם טומאה, כדי שלא יצניעו אוכל של תרומה אצלם.¹⁰

9 ראה בפני יהושע (מגילה שם) שהשיב להערת המהרש"א וטען שניתן להבין שר' יהושע הוא שסובר שמגילת אסתר לא נכללה בין הכתובים. זאת על פי הגמרא (מגילה ז ע"א), שבה הובאו דרשות חולקות של תנאים על הפסוק: "ויאמר ה' אל משה כתב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים" (שמות יז, יד): "כתנאי - 'כתוב זאת' - מה שכתוב כאן. 'זכרון' - מה שכתוב במשנה תורה. 'בספר' - מה שכתוב בנביאים, דברי רבי יהושע. רבי אלעזר המודעי אומר: 'כתוב זאת' - מה שכתוב כאן ובמשנה תורה, 'זכרון' - מה שכתוב בנביאים, 'בספר' - מה שכתוב במגילה". ומכאן שאין צורך לזכרון בגידים ואין צורך לשרטט "אלא משום פרסומי ניסא ומשום 'עת לעשות לה' (תהלים קיט, קכו) ניתן ליכתב כדי לקרות, ובהכי לא עדיפא ממגילת חנוכה". ראה הסבר נוסף: נצי"ב, מרומי שדה (מגילה שם).

10 הרמב"ם (הל' שאר אבות הטומאות ט, ו) כתב ש"כל כתבי הקדש אפילו שיר השירים וקהלת שהן מדברי חכמה מטמאין את הידים", אך לא הזכיר במפורש את מגילת אסתר. אמנם הרמב"ם (הל' ספר תורה ז, טו) מנה את מגילת אסתר בין כתבי הקודש.

מדברי שמואל שאמר שמגילת אסתר לא מטמאת את הידיים, הסיקה הגמרא ששמואל סבר שמגילת אסתר לא נאמרה ברוח הקודש, ולכן אינה נחשבת כשאר כתבי הקודש. על כך השיבה הגמרא: "נאמרה לקרות, ולא נאמרה ליכתוב". נאמרה ברוח הקודש לקרות בעל פה, ולא נאמרה להיכתב בספר. על כך כתב הריטב"א (מגילה שם): "ויש לומר דשמואל הכי קאמר. שלא ניתנה ליכתב בכלל ספרי הקדש עד שתהא כמותה לטמא את הידעים, אבל מ"מ ניתנה ליכתב שלא תהא על פה, והקוראה על פה לא יצא"¹¹. סיכום: מגילת אסתר נכללה בין כתבי הקודש לאחר דיון בין אסתר המלכה וחכמי ישראל, ועל פי דברי הריטב"א מגילת אסתר נכללת בין כתבי הקודש, למעט ההלכה הקשורה לטומאת ידיים.

ג. רמב"ם: מגילת אסתר - "כספר תורה", "כתורה עצמה", "איגרת"

כאמור לעיל, על פי רש"י (טו ע"א) אנשי כנסת הגדולה כתבו את מגילת אסתר לאחר ששבו לארץ. על דברי רש"י שאל הרב יצחק זאב סלובייצ'יק, הגרי"ז (רמב"ם הל' מגילה ב, ט), מהכתוב בסדר עולם רבה (פרק כט): "ובאותו הזמן לשנה הבאה נאמר: 'ותכתוב אסתר המלכה בת אביחיל...' (אסתר ט, כט)", והכוונה למגילה עצמה כמו שמופיע במגילה (אסתר ט, כ): "ויכתב מרדכי את הדברים האלה וישלח ספרים אל כל היהודים אשר בכל מדינות המלך אחשוורוש הקרובים והרחוקים". רש"י שם פירש: "ויכתב מרדכי - היא המגלה הזאת כמות שהיא". מכאן עולות שתי עובדות: האחת - המגילה נכתבה באותה שנה שבה אירע הנס; האחרת - נכתבה בשושן, בחוף לארץ ולא בארץ ישראל. הגרי"ז השיב שאכן מרדכי כתב את סיפור הדברים בשושן ושלח אותה לכל המקומות כדי שיקיימו את ימי הפורים. מגילה כזאת יכולה להיכתב אף בחוף לארץ. כששבו אנשי כנסת הגדולה - ובהם גם מרדכי היהודי - לארץ ישראל, כתבו את המגילה במסגרת כתבי הקודש.

יש אם כן שני מופעים של כתיבת מגילת אסתר: כתיבת המגילה כסיפור, וכתיבה במסגרת כתבי הקודש.

הגרי"ז הוסיף שיש לזה גם ביטוי הלכתי בהלכות כתיבת המגילה, על פי דברי הרמב"ם (הל' מגילה ב, ט-יב):

ט. אין כותבין את המגילה אלא בדיו על הגויל או על הקלף כספר תורה, ואם

11 הרב לוי יצחק מברדיצ'ב, קדושת לוי (לאחר סוגיית סבי דבי אתונא), הסביר שבנוגע לכתיבה ובכתב אשורי ובתפירות בגידין ושרטוט, לעניינים אלו המגילה נאמרה ברוח הקודש, "אבל לענין זה שיהא המגילה עצמה כגופי תורה להיכנס בכלל הכתובים שיהא מכ"ד כתבי הקדש שהקורא בה כל השנה יהיה כלומר תורה, הן להיות המגילה מטמא הידים בקדושת תורה, זה לא נאמר ברוח הקדש".

כתבה במי עפצא וקלקנתוס כשרה, כתבה בשאר מיני צבעונין פסולה. וצריכה שרטוט כתורה עצמה, ואין העור שלה צריך עברה לשמה, היתה כתובה על הנייר או על עור שאינו מעובד או שכתבה גוי או מין פסולה. י. היו בה אותיות מטושטשות או מקורעות, אם רישומן ניכר אפילו היו רובה כשרה, ואם אין רישומן ניכר אם היה רובה שלם כשרה, ואם לאו פסולה. השמיט בה סופר אותיות או פסוקים וקראן הקורא על פה יצא. יא. המגילה צריכה תפירה עד שיהיו כל עורותיה מגילה אחת, ואינה נתפרת אלא בגידין כספר תורה, ואם תפרה שלא בגידין פסולה, ואינו צריך לתפור את כל היריעה בגידין כספר תורה אלא אפילו תפר בגידין שלש תפירות בקצה היריעה ושלש באמצעה ושלש בקצה השני כשרה, מפני שנקראת אגרת.

ברמב"ם שני ביטויים שונים: "כספר תורה", "כתורה עצמה". הלכות מסוימות הקשורות לכתיבת מגילת אסתר, הן כהלכות כתיבת ספר תורה, "כספר תורה" - דיו על גוויל או קלף, ותפירה בגידין. הלכות אחרות דומות להלכות ספר תורה, "כתורה עצמה" - שרטוט. הלכה נוספת היא: "ואין צורך לתפור את כל היריעה בגידין" מפני שהמגילה נקראת "איגרת". ניתן לראות בנימוק זה הסבר להלכות נוספות שהן קלות יותר בכתיבת המגילה בשל אותו נימוק - המגילה כשרה אם נכתבה במי עפצא וקלקנתוס, אין צריך לעבד את העור לשמה, והמגילה כשרה גם אם יש בה אותיות מטושטשות או מקורעות.¹²

נראה שדיני כתיבת המגילה, שחלקם "כספר תורה" או "כתורה עצמה" וחלקם כ"איגרת", יכולים ללמד על המצב של התקופה. חיתום הנבואה ותקופת התורה שבכתב, ומעבר לתקופת התורה שבעל פה. בדברים מסוימים המגילה דומה לספר תורה, ובדברים אחרים - לאיגרת. במקום נוסף ברמב"ם (הל' מגילה ב, יח) ניתן לראות את המעמד הייחודי של מגילת אסתר כמחברת בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה:

כל ספרי הנביאים וכל הכתובים עתידין ליבטל לימות המשיח חוץ ממגילת אסתר. הרי היא קיימת כחמשה חומשי תורה וכהלכות של תורה שבעל פה שאינן בטלין לעולם.

12 הגרי"ז שם האריך מאוד לבסס את ההבחנה בין דיני כתיבת המגילה לבין הכללתה במסגרת כתבי הקודש על מקורות נוספים. לא נעסוק בכל המקורות הללו. נציין שהוא הזכיר בהרחבה את דברי הריטב"א שהובאו לעיל, וכתב שמדברי הריטב"א מוכח "להדיא כמו שכתבתי, דדין כתיבת מגילה לחוד ודין כתיבת כתבי הקודש לחוד". ראה גם: הרב יעקב בצלאל ז'ולטי, משנת יעבץ, אורח חיים סי' עח.

מקור דברי הרמב"ם הוא בירושלמי (מגילה א, ה):

רשב"ל אמר: ... מגילת אסתר והלכות אינן עתידין ליבטל.¹³

על פי הדברים לעיל, נראה להציע שכוונת הרמב"ם היא שמעמדה המיוחד של מגילת אסתר, שיש בה גם מתורה שבכתב, "חמישה חומשי תורה", וגם מתורה שבעל פה, "וכהלכות של תורה שבעל פה" - זה לא יתבטל לעולם. מעמדה של מגילת אסתר בין כתבי הקודש, כמשקף ומאפיין את המעבר מתקופת התורה שבכתב לתקופה של התורה שבעל פה, וכפי שבא לידי ביטוי בהלכות הכתיבה של המגילה - מעמד זה לא יתבטל לעולם. המגילה תיזכר ותישמר לעד כציר מחבר. היא התשתית לתחילתה של תקופת התורה שבעל פה.¹⁴

ד. "איגרת" ו"ספר" - שהוא עניין ממוצע וחיבור מתורה שבכתב לתורה שבעל פה

על היות מגילת אסתר ציר מחבר בין חיתום הנבואה והתורה שבכתב לבין תחילת התורה שבעל פה, עמדו כמה מגדולי ישראל בפן הרעיוני. הרב לוי יצחק מברדיצ'ב (קדושת לוי, עמ' 112) כתב:

כי מרדכי סוף נביאים היה, דאמרינן בגמ' (יומא כט ע"א) "כאילת השחר" וכו'. נמצא עד מרדכי היה מאיר אור תורה שבכתב, וממרדכי ואילך התחיל להאיר אור תורה שבעל פה. וממרדכי ואילך התחילו אנשי כנסת הגדולה ויסוד התפילה, וזה "קיימו וקבלו" שקבלו עליהם התורה שבעל פה ממרדכי ואילך שפסקה הנבואה, והתחיל להאיר אור תורה שבעל פה.

הרב לוי יצחק מברדיצ'ב הצביע על חיתום התקופה של תורה שבכתב והתחלת ההארה

13 הראב"ד (שם) השיג על רמב"ם וכתב: "אמר אברהם, דבר הדיוטות הוא זה, כי לא יבטל ספר מכל הספרים שאין ספר שאין בו למוד. אבל כך אמרו אפילו יבטלו שאר ספרים מלקרות בהם, מגילה לא תבטל מלקרות אותה בצבור". המגיד משנה שם פירש שהרמב"ם התכוון למה שפירש הראב"ד. וראה עוד במפרשי הרמב"ם.

14 מעמדה הייחודי של מגילת אסתר בין כתבי הקודש כמחברת ומבססת את הסמכות של התורה שבעל פה, מזכיר את מעמדו וייחודו של ספר יהושע: "אמר רב אדא ברבי חנינא: אלמלא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד שערכה של ארץ ישראל הוא" (נדרים כב ע"ב). ספר יהושע הוא ספר קבלת הארץ, יישום הכתוב בתורה שבכתב בארץ ישראל בהיות עם ישראל יושב לראשונה בארצו כעם. מגילת אסתר היא סיום של אותה תקופה שהתמשה לראשונה בימי יהושע, ותחילתה של תקופה חדשה - תורה שבעל פה.

של התורה שבעל פה. "מרדכי סוף הנביאים היה" - סוף תקופת הנביאים, על פי הדעה (מגילה טו ע"א) שהנביא מלאכי הוא מרדכי. "ולמה נקרא שמו מלאכי? שהיה משנה למלך". אנשי כנסת הגדולה ייסדו את התפילה בנוסח הקבוע (ברכות לג ע"א), וזו המשמעות העמוקה של האמור בפסוק במגילה: "קימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם ולא יעבור להיות עושים את שני הימים האלה ככתבם וכזמנם בכל שנה ושנה" (אסתר ט, כז). עיקרו של הפסוק עוסק בקבלת ימי הפורים בעם ישראל, אך הוא מלמד על קבלת כל המצוות שקבעו חכמים, התורה שבעל פה.¹⁵ קבלה זו יסודה כבר במעמד הר סיני, כאמור בגמרא (שבת פח ע"א):

"ויתיצבו בתחתית ההר" (שמות יט, יז). אמר רב אבדימי בר חמא בר חסא: מלמד שכפה הקדוש ברוך הוא עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם. אמר רב אחא בר יעקב: מכאן מודעא רבה לאורייתא. אמר רבא: אף על פי כן הדור קבלוה בימי אחשוורוש, דכתיב "קימו וקבלו היהודים" קיימו מה שקיבלו כבר.

קבלה זו התחדשה לאחר ארבעים שנה בערבות מואב, ערב הכניסה לארץ. כך נאמר בתוספתא (סוטה ז, ד-ו):

מצינו כשהשביע משה את ישראל בערבות מואב אמר להם: לא על תנאי שבלבכם אני משביע אתכם אלא על תנאי שבלבי, שנאמר: "ולא אתכם לבדכם כי את אשר ישנו פה" (דברים כט, יד). אין לו אלא אתם, מניין לדורות הבאים אחריכם ולגרים שנתוספו עליכם? שנאמר: "ולא אתכם לבדכם", אלא "ואת אשר איננו פה עמנו היום". אין לי אלא מצות שנצטוו ישראל על הר סיני, מניין לרבות מקרא מגילה?¹⁶ תלמוד לומר: "קיימו וקבלו".¹⁷

15 קביעת ימי הפורים ומקרא מגילה בהם שימשה בסיס לדיון רחב ועקרוני באשר למצוות ותקנות שתוקנו בידי חכמים במהלך הדורות, בשאלת היחס שבין סמכותם לתקן ולחדש מצוות למול איסור בל תוסיף (דברים ד, ב; שם יג, א). הרמב"ן (דברים ד, ב) ביסס את שיטתו בסוגיה זו על דברי הירושלמי הנ"ל.

16 תוספתא זו מופיעה בבבלי, והגרסה בדפוס ובכת"י: "מצות העתידות להתחדש, כגון מקרא מגילה, מניין?" (שבועות לט ע"א). מגילת אסתר היא דוגמה למצוות שחכמים תיקנו. הגמרא במגילה יט ע"ב אכן מתמקדת במקרא מגילה: "...ומה שהסופרים עתידין לחדש. ומאי ניהו? מקרא מגילה". כמו כן במגילה יד ע"א הנביאים הם שהוסיפו וקבעו מקרא מגילה, וכן רות רבה וילנא פרשה ד, ה, ומכות כג ע"ב.

17 על הגילוי של תורה שבעל פה בתקופה זו כתבו רבים. להלן מעט מדברי ר' צדוק הכהן מלובלין, פרי צדיק - שמות, פורים, עמ' 188-191: "מובא (זוהר ח"ג רע"א ב) 'לכו לחמו בלחמי' (משלי ט, ה)

הרב אריה לייב אלטר, האדמו"ר מגור (שפת אמת - שמות, פורים שנת תרמ"ו), מיקד את המעבר מתורה שבכתב לתורה שבעל פה בכתיבת המגילה והכללתה בכתבי הקודש:

ומגילה זו נקראת "אגרת" ונקראת "ספר". והיינו שהוא ענין ממוצע וחיבור מתורה שבכתב לתורה שבעל פה. שהרי אז התחיל שורש תורה שבעל פה, אנשי כנסת הגדולה, ובית שני.¹⁸

המגילה נקראת "איגרת" - "את אגרת הפורים" (אסתר ט, כט), ונקראת גם "ספר" - "ונכתב בספר" (שם לב). בדבריו רמז השפת אמת לדברי הגמרא (מגילה יט ע"א):

אמר רבי חלבו אמר רב חמא בר גוריא אמר רב: מגילה נקראת "ספר" ונקראת "אגרת". נקראת "ספר" שאם תפרה בחוטי פשתן פסולה, ונקראת "אגרת" שאם הטיל בה שלשה חוטי גדין כשרה. אמר רב נחמן: ובלבד שיהו משולשין.

לעיל נזכרו הלכות אלו בדברי הרמב"ם. השפת אמת הוסיף והסביר שהמגילה היא ספר - תורה שבכתב, והיא איגרת - תורה שבעל פה, בשל היותה ציר מחבר בין התורה שבכתב ושבעל פה.

- דא אורייתא דבכתב, 'ושתו ביין מסכתי' (משלי שם) - דא יינא דאורייתא דבעל פה. ועיקר קטרוג המן נתעורר על ידי שהגיע אז זמן התפשטות תורה שבעל פה. וכמו שזכרנו אחר כך לאור תורה שבעל פה שנקראת אורה וכמו שאמרו (שבת פ"ח א) "הדר קיבלוה בימי אחשורוש" והיינו התורה שבעל פה שעל זה היה הכפיית ההר כגיגית (כמו שנתבאר זכור מאמר י"ד)... ואחר כך אמרו "אסתר מן התורה מנין? 'ואנכי הסתר אסתיר'". והיינו מנין שאסתר היתה שורש תורה שבעל פה וכמו שנאמר (אסתר ה, א) "ותלבש אסתר מלכות" ובגמרא (מגילה יד ב) "שלבשתה רוח הקודש" ובזוה"ק (ח"ג ס"א א) רוח הקודש כלומר רוח מההוא קודש דלעילא, והיינו דאסתר נעשית מרכבה למדת מלכות והיינו תורה שבעל פה... "הסתר אסתיר" יהיה בהסתר שהתורה שבעל פה הוא בהסתר שנראה לחכמים שהם מחדשים משכלם והם דברי אלהים חיים שנוטף מטלא דעתיקא ללב חכמי ישראל".

18 רעיון זה מופיע עוד כמה פעמים. שפת אמת - שמות, פורים שנת תרנ"ו: "וכבר כתבנו במקום אחר כי מגילה זו הוא החיבור של תורה שבכתב ובע"פ. שמאז התחילו כל תקנות אנשי כנסת הגדולה. ולכן נקראת אגרת ונקראת ספר". שפת אמת - שמות, פורים שנת תרס"ג: "לפי שעמלק עמד על הדרך לבטל בני ישראל מקבלת התורה. כמ"ש 'אשר קרן בדרך'. כדאיתא בגמ' תורה נקראת דרך. 'הדרך אשר ילכו בה'. לכן עתה אחר מפלת המן נעשה דרך חדש אל התורה. והוא בחינת תורה שבע"פ. כמ"ש במקום אחר כי מגילת אסתר היא התחלה לתורה שבע"פ. כמ"ש סוף הנסים שנתנו לכתוב. ונקראת ספר ונקראת אגרת. שכלול מן תורה שבכתב ותורה שבע"פ. ולכן נחלקו בה אי מטמא את הידים כו'. ומן אז ולהלן התחיל סדר תורה שבע"פ. וזוה"ג"כ ליהודים היתה אורה בעצמותם בחי' תורה שבע"פ כמ"ש אשר נטע בתוכינו דייקא".

דברים דומים כתב הרב צבי יהודה הכהן קוק (קנין תורה עמ' ט):

בהוויה כולה אנו מוצאים דרגות ביניים המחברות ומקשרות בין המדרגות השונות. מגילת אסתר היא תורה שבכתב, שהרי נצטרפה המגילה לכתבי הקדש. וגם תורה שבעל פה שחכמים הם מי שקבעוה. "קיימו וקבלו".

ההדגש בדברי הרב צבי יהודה קוק הוא לא במה שקשור להלכות הכתיבה של המגילה, אלא במי שקבע את מעמדה כחלק מכתבי הקודש.

סיכום

מגילת אסתר היא הציר המחבר בין התורה שבכתב לתורה שבעל פה. היא נכתבה בתקופת חיתום הנבואה ותחילת תקופת התורה שבעל פה, וההלכות הקשורות לכתיבת המגילה ולקריאה בה משקפות את מעמדה המיוחד. היא מגילה - כמו ספר תורה, אך היא גם איגרת - כמו תורה שבעל פה. מגילת אסתר והלכותיה אינן עתידות להתבטל במובן זה שהמגילה תישאר לעד כציר מחבר ומקשר.